

OSISI UƆODU NDI E NWERE N'ALA IGBO NA MPUTARA AHA HA

Onyinye Constance Amamgbo

Ngalaba Amumamu Igbo, Afrika na Eshia

Mahadum Nnamdi Azikiwe, Oka

E-mail: oc.amamgbo@unizik.edu.ng

Umiedemede

Nchọcha a bu maka osisi uƆodu ndi e nwere n'ala Igbo na mputara aha ha. Aha bu ihe e ji mara ihe kpomkwem nke na o nweghi onye ya na ihe ahụ ga-azọ ya azọ ebe osisi bu otu n'ime ihe Chineke kere nye mmadu iji mee ka ndu toọ uto ma na-aga nke oma. Osisi uƆodu e nwere n'ala Igbo nwegasiri mputara ha n'uzo di iche. Ihe kpalitere mmuo oru nchọcha bu ime ka ndi mmadu mata na uƆodu n'ime osisi e nwere n'ala Igbo nwere mputara site n'aha ha na-azagasi. Ozo, uƆodu osisi ndi ahụ na-eziputa akparamagwa ha na udiri ha na etu ha na-adi n'onu maobu n'anya. O nwebeghi nchọcha emerela maka isiokwu a n'asusu Igbo otu o kwesiri iji choputa mputara aha osisi ndi ahụ. Nwanchọcha gbasoro usoro nkowasi n'ime nchọcha a. Ihe nwanchọcha bu n'obi bu ichoputagasi uƆodu aha osisi ndi ahụ e nwere. Osisi uƆodu e nwere na-akpa agwa di ka mputara aha ha siri di. Atutu mgbakwasa ukwu nchọcha a bu atutu njirieme na atutu nrugara aka. O choputara na uƆodu n'ime osisi ndi a bu osisi di na gburugburu ebe ndi mmadu bigasi ma ha amaghi mputara ha, ebe uƆodu n'ime ha bukwa ndi di n'ime oke ohia di ka: Anunuebe nke mputara ya bu nnunu ebe ebe, Osigburummuo, nke a gosiri na osisi a na-esi ajo isi nke e kwesighi idi ebe mmadu bi, dg. A choputara na osisi uƆodu ndi a nwere ugwu na nsopuru puru iche n'ala Igbo karja ibe ha. Ebe nwanchọcha siri weta ngwa nchọcha ya bu n'akwukwo ogugu di iche ya na ajuju onu o gbara ndi maara ihe ekwe na-aku n'ebe osisi di n'ala Igbo. Aro nchọcha a bu ka ndi mmadu nwee ike iji uburu ha na-aru oru oge obula site n'ichemi echiche ime gbasara uƆodu ihe ha na-ahugasi na gburgburu ha. Nchọcha a ga-abia na nchikota site n'ime ka ndi mmadu gaa n'ihii ime nchọcha n'ihe uƆodu di ka akuku ahụ mmadu na mputara aha ha maobu mputara aha anunanu uƆodu e nwere n'ala Igbo.

Okpukpuru okwu: Osisi, Ala Igbo, Mputara, Aha.

Mkpolite

Aha bu ihe obula e jiri mara mmadu maobu: ihe mmadu na-aza nke o nweghi onye ya na ya ga-azọ ya azọ n'uzo obula. Aha di n'iche iche. O nwere nke e nyere mmadu, anumanu, osisi na ihe ndi ozo na-eku ume n'uzo di iche iche ma nwere aha e nyere ihe ndi anaghi eku ume di ka ulo, oche, mmiri ugboala, nri na ihe ndi ozo.

Aha ndi ahụ nwere mputara o na-eziputagasi n'uzo di iche iche n'ebe aha ndi a no. Aha ndi a na-aputa ihe mgbe a kporo osisi ndi ahụ. Omumaatu: Onugbu na-enugbu mmadu, odaaopuo na-epu ebe obula osisi ya maobu akwukwo ya dara, nchuanwu na-achupu anwu nta, anunuebe nke anaghi ekwe osisi maobu mmadu biaketa ya nso, anwurinwu nke na-eme nwuri nwuri n'aka ijikara na-ejiji eze, dg. Osisi na aka nke ya bu ihe Chineke kere nye mmadu iji mee ka ndu di mfe, toọ uto ma dikwa mma n'ebe obibi mmadu. Osisi bu ihe e ji enyere ndu aka site n'iji mkpuru ya gbochie agu. Mkpuruosisi na-enyekwa aka idozi ahụ ma mee ka akpukpo ahụ di mma ile anya. Ka o sila di, o gosiri na aha obula e nyere osisi uƆodu n'ala Igbo na-akpa agwa di ka mputara aha ahụ siri di.

Aha

Okwu a bu aha putara aha di iche iche ihe di iche iche na-aza. O bu ihe e ji mara ha nke na mgbe obula a kporo aha ahụ, onye obula nuru ya amarala ihe a na-ekwu maka ya n'echeghi ya eche maobukwanu juwa ajuju ka a kowaara ya.

Ihe a bu aha ihe na-azagasi nwere ka o si malite. A bia n'akwukwo nso ndi otu Kraisti, ya bu Baibulu, o kowara na Eke kere uwa bu Chineke kechara ihe niile wee kezie mmadu n'ikpeazu (Gen. 1:27). Onye mbu Chineke kere bu nwoke aha ya bu Adam. Ya bu Baibulu kowakwara na Chineke kechara Adam nye ya ikike ka o guo ihe dum O kere aha. O kwukwara na Adam guru ha aha n'otu n'otu. Aha ahụ Adam guru ihe dum ahụ ka ha na-aza n'uwa were ruo taa, (Gen. 2:19). O bu otu a ka aha siri malite e wee nwee aha ihe dum na-aza nke osisi bu isi a huru kwawa okpu na nchocha a bu otu n'ime ha.

N'otu aka ahụ kwa n'ime akwukwo nso Baibulu, a choputara na o nwere mgbe umu mmadu malitere ruwa Anyazuru Babel. Ha ji otu obi ruru ya na-agbago n'igwe, Chineke lere anya hu na o nweghi ihe ga-eme ka ha kwusi iru ya. Akwukwo nso kwuru na uwa dum n'oge ahụ na-asu otu asusu, Chineke mere ka asusu ha ghara ibukwa otu ozo. (Gen. 11: 1-8). Otu a ka asusu dum juru uwa taa siri bido. N'ime asusu dum ahụ, ihe di iche iche na-azagasi aha di iche iche. N'asusu Igbo, 'osisi' na-aza osisi, n'asusu Bekee, o na-aza 'tree', n'asusu Ibibio, o na-aza 'etoh', n'asusu Frenchi, o na-aza 'unbre', n'asusu Yoroba, o na-aza 'igi', ebe asusu Awusa na-akpo ya 'itachi', n'asusu Idoma, o na-aza 'ochi' n'asusu Igala, o na-aza 'oli', n'asusu Ikayi, o na-aza 'igo', n'asusu Tiv, o na-aza 'kon', n'asusu Ogori, o na-aza 'oti', n'asusu Efik, o na-aza 'eto'.

N'aka nke ozo, e nweela otutu ndi maara ihe ekwe na-aku nyerela nkowa di iche iche banyere aha. Hallowell (2005) kwuru na aha bu ihe na-atapara n'ahu mmadu site na mgbe a muru onye ahụ ruo na onye ahụ anwu. Ozo, o bu eziokwu na mmadu enweghi ikike zuru oke n'elu aha ya n'ihu na o bu ndi ozo na-akpo aha ahụ, onye nwe aha a na-azazi aza, mana o na-akowa onye ahụ. O kwukwara na aha bu njirimara ebe, mmadu, na ihe ndi ozo no.

N'iga n'ihu, Geertz (2006) kwuru na aha na-egosi onwe maobu onye maobu ihe mmadu bu di ka o si metuta ndi nwe onye ahụ, okachasi ezinaulo nne na nna onye ahụ n'ihu na a na-ewe aha ahụ di ka nkwanye ugwu n'ebe onye wetara aha no. Di ka Simon na Schueter (1975) siri kwuo, aha putara mkpuruokwu maobu okwu ole na ole e ji mara mmadu, ebe, ihe, okwa maobu onye obula di ka njirimara ya. Nke a gosiri na o bu site n'aha ka e ji amata ihe di iche iche Chineke kere nakwa onodu, ogogo na okwa ha nogasi na ya. William (2005) huru aha di ka okwu maobu mkpokota okwu di iche iche e ji amata mmadu. Aha ahụ na-egosiputa njirimara onye ahụ a na-ekwu maka ya kpomkwem. Ozo, aha abughi naani ndiche mmadu nwere n'ebe ndi ozo no ka o na-egosi kama na o na-akowaputa udidi onye na-aza aha ahụ.

Fontaine (2007) kwuru na aha bu nkowa ihe e ji mara onye nke jikotara ezi akparamagwa ya n'obodo, okwa na ikike ya ma tinyekwara udi mmadu ya na ihe e ji atunyere ya. O gakwara n'ihu kwuo na aha bu ihe e ji achoputa mmadu, anumanu, ebe maobu ihe ndi ozo di icheiche. Nke a putara na mputara obula di n'aha obula na-aruru putara ihe n'ikowa 'mmadu', n'ihu na e kwenyere na aha obula e nyere onye abughi

naanị njirimara onye ka ọ na-akọwa kama na ọ na-egosiputa ụdị mmadụ onye ahụ ga-abụ.

N'otu aka ahụ, Ekwealọ (1996) kwuru na aha ọbụla e nyere mmadụ nwere ihe ọ na-egosiputa. Ọ kwadoro ihe Mbiti (1977) kwuru na aha ndị mba Afrịka dum nwere mputara dị n'ime ha. O kwukwara na ụfọdụ aha na-akọwa ụdị mmadụ onye ahụ bụ maọbụ akparamagwa ya maọbụ ụfọdụ ihe nrịba ama megasiri na ndụ onye ahụ. N'ikwado nke a, aha na-egosi njirimara mmadụ, anumanu, ihe na-eku ume, di ka osisi na ihe ndi anaghi eku ume di ka akwukwo, dg.

Ọbaji (1982) kwuru na aha nwere ihe ọ na-egosi, a biazie n'ebe ndi Igbo no, na ọ na-egosi ihe ahụ ndi mmadụ na-aghota mgbe onye na-aza aha ahụ kporo ya maobu mgbe ndi ozọ kporo ya aha ahụ. Aha na-enye akukọ ntọala ndu onye na-aza ya. McGraw (1993) nyere nkowa nke ya na aha bu otu mkpuruokwu maobu mkpuruokwu di iche iche na-akowa maka mmadụ, anumanu, ebe, ihe maobu ogogo ihe di iche iche. Onye ozọ nyere nkowa maka aha bu Ubahuekwe (1981). O kwuru na aha Afrịka ọbụla na-akowa onye na-aza ya, na ọ na-akowakarị maka nne na nna maobu ezinaulo onye na-aza ya bu aha. Ozokwa, na ọ na-aruga aka na nkwenye obodo a munyere onye ahụ. Okodo (1988) kwadoro nkowa Ubahuekwe site n'ikwu na otu aha na-akowakarịa maka nne na nna onye bu 'Ogechukwukamma'. O kwukwara na ọ bu nwa mbu nne na nna ya chorọ nwa otutu afọ ka a na-agu aha a. Ihe ozọ Okodo kowara banyere nke a bu na o nwere ike buru nwa nwoke nne na nna ya mutarala otutu umunwaanyi tutu a muo ya ka a na-agu ya bu aha Ogechukwukamma. Ozokwa, Amamgbo (2011) n'akwukwo iduuzi ya ọ kporo **Ogechukwukamma** kwadoro ihe Ubahuekwe na Okodo kwuru.

Russell (1952) nyere nkowa n'ihe ọ ghotara banyere aha mgbe o kwuru na aha ihe na-aza na ihe kowara ya bu aha na-abu otu. Nke a na-akowa na aha di iche iche ihe na-aza na-enwe ihe a na-ahu anya maobu ihe a rugaara aka na-akowa ya bu aha. Nke a dabara nke oma n'ihe atutu nrugara aka na-ekwu maka ya. Atutu a na-akowa na aha na-enwe ihe a huru anya maobu ihe a ga-aru aka na ọ na-ekwu maka ya.

Frege (1952) nyere nkowa nke ya banyere aha ma kwue na e nwere ike nwee aha mana a gaghị enwe ihe nburunanya aha ahụ a na-ekwu maka ya na-arụ aka. N'ebe a, ihe Frege na-ekwu maka ya bu maka aha ndi ahụ bu nburunuche mana ha enweghi ihe nburunanya. E nwegasiri aha ndi enweghi ihe a na-ahu anya a ga-asị na ọ bu ihe ndi ahụ ka a na-ekwu maka ya. Omumaatu, ihunanya, anuri, asiri, aghugho, iwe, dg.

A bja na nkowa Russell na na nkowa Frege, e nwere ezigbo ndiche n'etiti ha abuo, Russell na-ekwu na aha nwere nburunanya ebe Frege na-ekwu na aha enweghi nburunanya, mana e nwere otutu aha nwere nburunanya a na-arugara aka mgbe a na-ekwu maka ha.

Nkowa Mbiti (1970) na nkowa Ekwealọ (1996) tinyere Shakespeare (2007) na-akowa otu ihe. Shakespeare na-akowa na aha ihe na-aputa ihe site n'ihe ihe ahụ na-eziputa. Ekwealọ kwuru na aha ọbụla e nyere mmadụ nwere ihe ọ na-egosiputa ebe Mbiti si na aha ndi mba Afrịka dum nwere mputara di n'ime ha. O buru na a tlee nkowa ato ndi okammuta a nyegasiri, ha dum gbadoro ukwu n'otu ebe.

Na nchikọta, nwanchọcha kwuru na nkọwa dum a dabara adaba, ya onwe ya wee kwuo na aha bu ihe e jiri mara mmadu maobu ihe.

Ntuleghari Agumagu

N'ebe a, nchọcha a ga-eleba anya na nchọcha di iche iche ndi mmadu merela banyere isiokwu nchọcha ya.

Ebumnoobi Agyekum (2006) na nchọcha ya banyere aha bu ichoputa ka aha ndi a na-aza si eziputa omenala ndi Akan. O choputara na ahaaka e jiri mara ndi Akan bu ihe kwesiri ka a tulegharia iji mata mmebe ya si egosiputa akuko mere eme na nke ka ga-eme n'odinihu tinyere ka aha ndi ahụ si eziputa nsirihuwa ha na echemeche ha. O gara n'ihu kwuo na aha ndi Akan na-aza, na-arutu aka n'ihe omimi banyere omenala ha nke putara ihe norokwa ka odimara aha ndi ahụ o buuru puta uwa nke hiwekariri isi n'okpukpere chi ha na nkwenye.

Ihe Agyekum na-akowaputa n'ebe a bu na aha ndi Akan na-eziputakari akuko mere mgbe gara aga na nke ga-eme n'odinihu, ma na-eziputakakwa ka ha siri hu uwa na ihe na-eme n'ime ya nakwa nkwenye ha nke hiwere isi n'okpukperechi. O choputakwara na umunwaanyi ndi Akan na-agbanwekari aha ha mgbe obula ha luru di nke ga-eme ka ha hapu aha nne na nna ha nyere ha zawa aha di na-ahu ha. Agyekum choputakwara na aha ndi Akan na-aza no ka odimara nke na-aputa na o nwere onodu o na-anochi mere o ji di omimi na nghota ma wetakwa adimiche n'etiti onye na-aza aha ahụ na aha ihe ndi ozo.

N'otu aka ahụ, Onumajuru (2007), mere nchọcha banyere etu ndi Igbo si emebe aha ha na-aza na mputara ha. Ebumnobi nchọcha ya bu ichoputa usoro di iche iche ndi Igbo si emebe aha ha na-aza. N'otu aka ahụ, o choputara na ndi Igbo nwere uzo di iche iche ha si emebe aha ha na-aza n'agbanyeghi na ha niile na-eziputa ahaaka e ji ahuba mmadu ama. N'ikwu ihe o kwuru kpomkwem, Onumajuru kowara na aha obula ndi Igbo na-aza nwere uzo di iche iche ha si emebe ya. E nwere nke e jiri mara umunwoke na nke e ji mara umunwaanyi. Ha niile gbakwasara ukwu n'usoro mmebe aha. Aha obula na-agbaso iwu na usoro mmebe nke ha. E nwekwara nke adighi egosi kpomkwem na o bu nwoke maobu nwaanyi na-aza ya kama nwoke na nwaanyi na-azakota ya onu. Aha obula na-agbaso usoro mmebe ya. Ha na-emebe aha site na ijiko mkporuokwu na mkporuokwu (mkpoha na mkpoha, mkpoha na ngwaa), nkebiokwu, ahiriokwu, njuajuju na mmeju.

Ilogu (1975) nyochara aha ndi Igbo na-aza di ka o si metuta 'ala' n'Igbo. Ebumnoobi ya bu imata ihe omimi di n'ala kpatara ndi Igbo ji huta ya dika otu uzo ha si eji ya emebe aha ha na-aza. O choputara na, ala bu otu n'ime chi ndi Igbo kwenyere na ya kacha ha mkpa ma baara ha uru kariya ndi ozo n'ebe o metutara ebimundu ha na nkwenye ha. Chi a bu ya na-echekwa ha, na-edu ha ma na-ahukwa maka odimma ha. A kowara ala di ka nwaanyi n'ih i oru oma di iche iche a na-ahuta n'aka ya. N'ih i na ndi Igbo kwenyere na o bu n'ime ya ka ndi nna nna anyi ha nwuru anwu bi, ha kwenyekwara na mmuo nna nna anyi ha na umu mmuo ndi ozo na-abia anonyere ha, bu ndi di ndu ma na-enye ha ntuziaka ihe ha ga-eme iji hu na obodo na-aga n'ihu ma hukwa na o nweghi onye meruru ala. Ndi Igbo kwenyekwara na o bu n'ala ka ezigbo ihe si aputa; ihe oriri niile na-enyere ndu aka, ma burukwa ebe mmadu zodoro ukwu.

Ọ gara n'ihu kwuo na ndi Igbo na-eji ala agu nwa aha iji sọpuru maobu kwanyere ala ugwu di ka chi na-ehekwa ha, na-edu ha, na-aluchitere ha ogu maobu na-agbara ha ogu ma burukwa ebe ihe niile na-enyere ndu aka si aputa. Ha hutakwara ala di ka ebe obibi ndi nna nna anyi ha nwuru anwu bu ndi na-enyere ha aka mgbe obula o gbajuuru doro.

N'ikpeazu, dika nwanchocha siri choputa ma huta, ihe gbasara aha bu na o bu njirimara e ji mara mmadu kpomkwem nke na o nweghi onye ya na ya ga-azo ya azo. O bu ihe ka mkpa. Nke gosiri na mmadu nwere ihe e ji mara ya, anumanu nwere nke e ji mara ya, na ihe ndi ozogasi nwekwara njirimara nke mmadu anaghi agbata n'oso.

Nnyocha Atutu

N'ebe a, nwanchocha tulere atutu echiche o ga-eji eme nchocha ya ma weputa atutu njirieme ka o buru atutu nchocha ya.

Atutu Njirieme

A bia n'atutu njirieme, ndi okammuta kwuru okwu banyere ya ebughi ibu, ma ka o sila di, Paul Horwich n'akwukwo o dere n'afọ 1998 o kporo 'Meaning'. O kowara na ihe na-enye okwu obula echiche ya gbadoro ukwu n'ihe e ji ihe ahụ eme n'asusu okwu ahụ di na ya. A bia n'echiche Wittgenstein na Horwich, e nyochaa ya nke oma, a ga-choputa na ha abuo na-ekwu otu ihe. N'iga n'ihu, onye ozo kwadoro atutu a bu Ludwig Wittgenstein. N'afọ 1953, o dere akwukwo o kporo 'Philosophical Investigations'. N'ime akwukwo ahụ ka o kwuru na atutu a na-agbaso usoro nsirihu were enye nkowa okwu obula. O na-akowa na echiche na nghota okwu o bula nwere sitere n'ihe ndi nwe ya ji ya eme n'asusu o no na ya.

Horwich na Wigenstein so na ndi kwenyesiri ike ma na-akwado atutu a site n'ikowa na okwu obula nwetara echiche ya site n'ihe ndi nwe asusu nyere ya. Nkowa ha na-ekwenye na okwu obula enweghi echiche onwe ya. Atutu a bara uru n'ihia na o na-egosiputa na okwu di iche iche n'asusu di iche iche nwetara echiche ha site n'etu ndi nwe asusu siri hu okwu ndi ahụ. Uru atutu a bara mere na e ji ya aru oru rue ugbua.

Atutu a riri mperi n'uzo olenaole. O doro anya na echiche nwere odidi nnononwe emetughị onodu ya n'asusu maobu atumatokwu mana atutu a na-ekwu na echiche okwu obula gbadoro ukwu n'ihe ndi nwe asusu kporo ya.

Mputara aha osisi ufodu n'ala Igbo

Ndi Igbo nwere osisi di iche iche n'ala Igbo nke ufodu n'ime na eziputa agwa ha site na mputara na udidi ha. Mputara osisi ndi a abughi ihe zoro ezo. Osisi ndi a gunyere:

1. Nchuanwu

Aha osisi a bu 'nchuanwu' nwere isi o na-esi, isi ahụ o na-esi na-achufu anwunta. O buru na a majite osisi, akwukwo ya dowe n'ime ulo, o chufusie anwunta niile no n'ime ya bu ulo. Nchuanwu nwere nghota abuo 'nchu' na 'anwu' nke putara ihe na-achụ anwu. O bu ebe a ka mputara aha ya di, n'ihia na o na-achụ anwunta oso okpa elu ala mere o ji aza aha ya bu 'nchuanwu'. O bu otu n'ime osisi e nwere anaghi eto oke ogologo ma buru ogwu nye mmadu.

2. Ahukere

Ahụekere gbasoro atutu njirieme. E nwetara aha a bu ahụekere site n'etu azu mkpuru ya si eme ma e ghechaa ya n'oku wee na-agbachazi ya agbacha. Ihe o na-eme bu 'kerem kerem'. O bu site na 'kererem' ahụ o na-eme ka e si nweta aha ya bu 'ahụekere'. O so n'osisi di mkpumkpu ma buru nri nye mmadu.

3. Nchuanwuohia

Mputara aha osisi a sitere n'oru abuba osisi a na-arụ O na-achupusi anwu nta. Ozo bu na o bughị nke ahụ a na-eri eri, o bu n'ohia ka nke a na-adi. Ya mere, n'ihhi na isi ya na-achu anwu nta tinyere na o na-adi n'ohia mere e ji nye ya aha a bu 'nchuanwuohia.

4. Anwurinwu

Osisi a na-aza anwurinwu bu maka na akwukwo ya na-eme nwuri nwuri n'aka ma e metu ya aka. O nwere umu kirikiri aji na-adi n'akwukwo ya, aji ahụ na-adi nro, o bu ya mere o ji adi nwuri nwuri nke mere na o bu na ya ka mputara aha ya si. N'ihhi nwuri nwuri ahụ o na-eme n'aka kpatara o ji aza 'anwurinwu'.

5. Ube mkpuru aki

Osisi a nwetara aha ya site n'etu mkpuru ya si adi, o na-amị kirikiri mkpuru na-acha akwukwo ndu akwukwo ndu. O buru na mkpuru ya kaa akaa, o jiwezie oji ka unyi, o ruo, a rachakwaa ya etu e si aracha ube nkiti, ozo mkpuru ya na-esi ezigbo ike ka aki e tibeghi eti. O bu ihe a bu mputara aha osisi a, n'ihhi na ihe nracha ya di ka ube, mkpuru ya dikwa ka mkpuru aki, kpatara o ji aza aha a bu 'ube mkpuru aki'.

6. Anunube

Nke a so n'osisi nso n'ala Igbo. Ahihia anaghi epu n'okpuru ya. Osisi a na-amị mkpuru ma n'ihhi na mmadu anaghi eru ya nso, o kasia o dasia n'ala kposara ebe ahụ. Osisi a bu osisi nnunu obula anaghi esi n'elu ya efefe. E kwukwara na nnunu obula fetara bee n'elu ya na-akponwu ozigbo daa buru ihe nwuru anwu. Nnunu obula enweghikwa ike ibe n'elu ya, o bu ihe a bu mputara aha osisi a. Nghota di na ya bu 'anunu na 'ebeghi' bu na o naghị ekwe ka ihe bjadebe ya nso. O bu ya kpatara o ji aza 'anunube'. Osisi a na-eto oke ogologo ma buru ogwu puru iche n'ebe mmadu no.

7. Ijikara

Osisi a na-amị mkpuru a na-aracha aracha, mkpuru ya ahụ na-ejiji eze kariya ihe ndi ozo na-ejijikwa eze, nghota di na ya bu 'njiji' na 'kariya'. Mputara ya bu na o na-ejiji eze kariya ihe ndi ozo, o bu ebe a ka e si wee nweta aha ya bu 'ijikara'. O na-eto ogologo ma buru nri nye mmadu.

8. Mbembe

Mputara aha osisi a si n'otu umu nnunu di iche iche si ebe n'ukwu osisi a, o kachasi ma mkpuru ya jie di mma oriri. Usu na umu nnunu ndi ozo anaghi ekwe ya ezu ike. Onye bee ibe ya ebee, n'ihhi na ha na-eri urughuru di na mkpuru ya. O bu site n'oke mbe mbe umu anu ufe na-ebe na ya kpatara e ji kpowa ya 'mbembe'. Osisi a na-eto ogologo ma buru nri nye mmadu.

9. Ebenebe

Ebenebe bu osisi umu anumanu na-ebeju n'elu ya. O bu site na mbeju ahụ umununu na-ebeju n'elu ya ka e si nweta aha ya bu osisi bu 'ebenebe'. Ozo, osisi a bu ogbako na ozuko umu anumanu na-efe efe, o buuru ha ebe ezumike n'ihhi na akwukwo ya di obodobo na-eche ha ndo maka anwu ochicha na mmiri ozuzo. N'ihhi na o buuru ha ebe a na-ebe kpatara o ji aza 'ebenebe'

10. Mkpòdu

Mkpòdu bụ osisi mgborogwu ya anaghị akponwu ozigbo. Nke a gosiri na mgborogwu osisi a na-adị ndụ oge obula, ma e gburu ya egbu ma e gbughi ya egbu. E gbuo ya, obere oge, o maghaa. Otu o si akpa agwa ka aha ya siri putara. Nghota ya putara na e gbuo osisi a, mkporogwu ya di n'ala adughaa dikwa ndu ozo. O naghị eto ogologo. O bu n'ihì na mkporogwu ya na-adugha adugha kpatara o ji aza 'mkpòdu'.

11. Utu

E nwetara aha osisi a site n'etu o si acha tuu ma o chaa. Okwu ahụ e nwetara bu 'tuu'. O bu n'aha ucheuda bu 'tuu' ka e si nweta aha osisi a bu 'utu'. Mkpuru ya na-acha edo edo ma o chaa juputa n'elu osisi ebe o koro nke na mmadu norogodu ebe di anya wee lepu anya ebe utu chara, ha dum a na-acha 'tuu', o bu ya nyere ya aha a bu 'utu'.

12. Okweone

A bia n'aha osisi a, nghota abuo di na ya, 'okwe' na 'one'. 'One' putara ihe na-esi isi utu. O na-akowa udi okwe a na-ekwu maka ya na o bu nke na-ekpo one. O bu site n'udidi ya a ka aha ya siri putara, ya bu okwe na-ekpo one, ya mere o ji aza 'okweone'.

13. Okpete

Osisi a bu okpete si n'aha nsinuda 'kpetem' 'kpetem' wee putara. O bu otu o si ada n'onu ma a na-atabiri ya. O bukwa otu a ka o si ada ma a na-ewepu azu ya. O bu site n'uda a maobu mkpotu a o na-eme ka ndi Igbo jiri nye ya aha a nke gosiri na o bu n'akparamagwa ya ka aha ya si putara.

14. Amunkita

Ndi Igbo nyere osisi a aha n'ihì na mkpuru osisi a na-adì ka amu nkita ji anyu amiri. O bu site n'udidi mkpuru osisi a ka aha ya si putara. O bu obere osisi anaghì eto ogologo. A na-aracha mkpuru ya aracha. Osisi ya na-adika akwukwo ahijia nke anaghì ata mkpuru ya ata.

15. Mgbammiri

Akwukwo osisi mgbammiri a na-atupu mmiri n'isi ututu obula. Ebe obula osisi a di na-aju oyi oge niile. N'ihì nke a ka aha ya jiri buru mgbammiri. O bu site n'udidi na akparamagwa osisi a ka e siri nye ya aha.

16. Okwuru

Ukwu okwuru na-akwuru n'enweghi alaka. O bu n'udidi ukwu ya ka o siri nwete aha ya. Ozokwa, ukwu osisi okwuru na-akwu chim. O burugodi na a chorò ighoro mkpuru okwuru, o too ogologo kari gi, onye ahụ nwere ike iwetulata ya ebe aka ya ga-eru ya, o mechara hapu ya aka, o kwurukwa chim. Nke a mere ndi Igbo jiri baa ya okwuru site n'akparamagwa ya.

17. Osisi ogwujba

Aha osisi a nwere mmebere abuo 'ogwu' na 'iba' nke putara na o bu ogwu nke e ji agwo oria iba. Iba na-akowa udi ogwu a na-ekwu maka ya. O bu site n'oru o na-aru (oria o na-agwo) ka e siri nye ya aha.

18. Osisi umaafu

E nyere osisi a aha site n'oru o na-aru ebe mmadu no. E ji akwukwo osisi a esi ogwu afu ma werekwa ya na-ahia onye nwere uma afu n'afu iji mee ka e wepusia oria ahụ ma mekwaa ka onye ahụ nyusisia oria ahụ madoro ya n'afu. Nke putara na osisi a bu ogwu e ji agwo umaafu, o bu ya mere e ji baa ya aha a. Osisi umaafu nwekwara nghota abuo 'uma' na 'afu' nke putara na o bu osisi e ji agwo oria ndi Igbo na-akpo umaafu.

19. Amịogwu

Osisi a bu amịogwu na-enwe ogwu n'ahụ ya niile nke putara na ọ bu site n'udidi ya ka aha ya siri puta. Osisi a nwekwara nghota abuo 'ami' na 'ogwu' nke a putara na ukwu osisi a na-amiputa ogwu na-egwupu mmadu ahụ.

20. Mgbuewu

E nyere osisi a aha n'ihhi na akwukwo ya na-egbu ewu. A naghị eji ya eme nri ewu. Ewu taa ya ọ nwuo. Ọ bu akparamagwa ya n'ebe ewu no ka e jiri baa ya udi aha a bu 'mgbuewu'.

21. Ogbuanị

Ebe obula osisi a di, ala ebe ahụ anaghị eme nri. Akwara ya na-eme ala ahụ ka ọ kpoo nku maobu juo oyi. Nke a gosiri na mputara aha ya si n'udi akparamagwa ọ na-akpa.

22. Utumkpisiaka

Utumkpisiaka nwetara aha a site n'udi utu nke na-acha tuu ma yie mkpisiaka mmadu. Ọ bughị nke na-adi okirikiri. E ji mkpisiaka were kwaa udi utu a na-ekwu maka ya. Aha osisi a bu 'utumkpisiaka' nwere nghota abuo 'utu' na 'mkpisiaka' nke putara na mkpuru osisi a a na-ekwu maka ya dika mkpisiaka.

23. Agbaraoko

Osisi a ndi Igbo bara 'agbaraoko' bu site n'udi akparamagwa osisi a na-akpa. Ọ bu ihe ahụ ọ na-amiputa na-adika okpokolo ahuekere bu ihe na-agbakasi agbakasi ma na-ako ajo oko nke na onye ọ na-agbakasi nwere ike igbara oto ka onye isi adighi mma. Ọ gbaa mmadu, ọ gazuo ya ahụ ya niile na-ako oko enwe nkota. Ọ bu n'oge okochi ka o ji amikari. A naghị eri mkpuru ya eri. Onye obara koru n'ahụ na-akpata akwukwo ya, hoo ya wee nua ma nweta nnukwu obara. Ọ bu ihe ndi a mere e ji akpo ya 'agbaraoko'.

24. Okwaranwaenweada

Okwaranwaenweada nwere nghota ise 'o' 'kwara' 'nwa' 'enwe' na 'ada' nke a putara na osisi ahụ na-amichapu amichapu ma na-akwachapu mmadu nke na o nweghi onye na-arigo elu ya bu osisi. Enwe bu anu a maara nke oma na ọ na-arita n'elu osisi mana osisi na-akwachara enwe, mmadu agahi anwa anwa chee echiche iri ya elu maka na onye ahụ ga-adariri n'elu ya. Ọ bu ya mere o ji aza 'okwaranwaenweada'.

25. Objaraabia / Obichiribeonyenwuranwu

Aha osisi a putara ihe site n'etu o siri wee bata n'ala Igbo. Ndi Igbo kwuru na osisi a adibughi n'ala Igbo n'oge gboo kama na ọ bu ka a nokatara ka a huwara ya n'ohia. Ọ wee doo ha anya na ọ bu osisi si mba ozo wee bia, ọ bu ya mere ha jiri kpowa ya 'objaraabia'. Ozokwa, ọ na-abu ngwuru mmadu chie, ọ buru na o nweghizi ukwu obula na-aba ebe ahụ, tupu otutu afọ agasia, osisi a etojuo ebe dum n'ime ngwuru ahụ. Ọ bukwa maka nke a ka e ji kpowa ya 'obichiribeonyenwuranwu'.

26. Abalidiegwu

Mputara aha osisi a si na etu o si etolite. Ọ bu naani n'abali ka osisi a ji eto nke na-atu ndi mmadu n'anya. Chi foo n'ututu, a choputa na o toola kari ka ọ ha unyaahu. Ọ bu ya mere ndi Igbo ji kwenye na osisi a na-akpa agwa di ka ah aya si wee di ma gbasokwa atutu njirieme nke na-akowa na ọ bu ihe onye kporo nkita ya ka ọ na-aza.

27. Ikesinogwu

Ndi dibia na-eji ahihia ogwu a enye ndi mmadu ike mgbe ufodu. Ndi Igbo ji aka ha nye osisi a aha di ka o siri masi ha maka na a si na ọ bu ihe mmadu kporo nkita ya ka ọ na-aza. Nke a gbasoro atutu njirieme.

Ka o sila di, osisi di nnukwu mkpa na ndu ndi Igbo. Ndi Igbo ejighi osisi egwuriegwu ma oli n'ihhi na ọ bu ihe ha ji e nyere ndu aka. Ozo, osisi ndi a niile a kpoputasi ebe a gosiputara mputara aha e nyere ha site na agwa ha na-akpa maobu udidi ha.

Nchikọta

N'edemede a, nwanchọcha gbara mbọ kọwaputasịa aha osisi di iche iche ndi o deputara n'edemede ya ma kọwaputa mputara ha nwegasiri site n'udidi ha nakwa agwa ha na-akpa. Nchọcha a gosiri na osisi ufođu digasi na gburugburu ebe mmadu bi na aha ufođu n'ime ha na-aza na-egosiputa udidi ha nke ufođu n'ime ndi mmadu amaghi maka ya.

Aro nwachọcha

Site na nsogbu ndi nwanchọcha gabigara mgbe o na-eme nchọcha ya, o na-atu aro ka ndi nkuzi tnye uchu ikuziri umakwukwo ihe gbasara mputara aha osisi ufođu e nwegasiri n'ala Igbo site n'ikuziri ha udidi agwa ha na-akpa site n'aha ha na-aza.

Mmechi

Site na nchọcha a, o doro anya na nwanchọcha gbara mbọ iji wee mejuputa ebumnobi o jiri mee nchọcha ya, nke bu ichoputa osisi ufođu e nwere n'ala Igbo na mputara aha ha. O mere nchọcha ya iji wee mee ka ndi mmadu mata osisi ufođu ndi ahụ na mputara aha ha ma mee ka ha mata na aha osisi ufođu ndi a na-akpa agwa di ka aha ha siri di.

Edensibia

- Agyekum (2006). "Anthropological and Philosophical notions of Akan. Personal names". Retrieved from University of Ghana [http://ugspace.ug.edu.gh31 language/linguistics](http://ugspace.ug.edu.gh31/language/linguistics) On 25 July, 2016.
- Amamgbo, O. C. (2011). *Ogechukwu ka mma*. Onicha: Ben-Cons Publishers.
- Ekwealọ, C. C. (1996). *Omenala na ewumewu ndi Igbo*. Onicha: Africana First.
- Frege, G. (1952). *On sense and reference: Translations from philosophical writings of Gofflob Frege* Oxford: Blackwell.
- Geertz, P. (2006). *Person, time and conduct in Bali. An essay in cultural analysis. Program cultural report series*. Yale: South East Asian Studies.
- Hallowell, A. I. (2005). *The self and its behavioural environment in culture and experience*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Horwich P. (1998). *Meaning*. Oxford : Basil Blackwell.
- Ilogu, E. (1975). *Christianity and Igbo Culture*. Onitsha: University Publishing Company.
- Mbiti, J. S. (1970). *African religion and philosophy*. Nairobi: East African Educational Publishers.
- McGraw, H. (1993). *The school dictionary 3*. New York: Macmillan.
- Nwigwe, B. (2001). "Naming and being Philosophical Investigation on Names and Objects with special Reference to Igbo anthroponyms" Retrieved from www.naming.1phil212.../antro.com on 26 July, 2016.
- Obaji, C. N. (1982). *Language: Philosophical magazine*. Ikot Ekpene: Bigard. Memory Seminary Press.
- Okodo, A. I. (1988). "Title names of traditional rulers in Anambra State: A sociolinguistic analysis". Unpublished B. A. Project, UNN.
- Onumajuru, V. C. (2007). "A semantic and ptagmatic analysis of Igbo names". Retrieved from www.Afrejo.net/journals/.../roll0no2art.cm On 26th July, 2016.
- Simon, S. (1975). *Webster's new encyclopedia dictionary*: London: Sacramento.
- Sutherland, E. T. (1991). *Marriage of Anansewa*. England: Longman.
- Ubahakwe, E. (1981). *Igbo names: Their structure and their meanings*. Ibadan: Daystar Press.
- William, B. (2005). *The New Encyclopedia Britannica*, Vol. 24 Marcropedia. U.S.A. Encyclopedia Britannica Inc.
- Wittgenstein, L. (1953). *Philosophical nvestigations*. Oxford: Blackwell.